

En majdag år 1914 fick jag se i läkartidningen, att befattningen som stadsläkare i Mariefred var till ansökan ledig. Jag hade ofta under min studietid brukat säga till mina kamrater, att jag skulle vilja ha en sjukstuga och bo vid Mälaren. Jag var den våren underläkare på länslasarettet i Alingsås sedan ej fullt ett år tillbaka. Jag skickade in en ansökan och fick höra att jag fått förord. Jag tog nattåget upp till Södertälje. När jag gick där och vankade i väntan på tågbyte till Läggesta-Mariefred, undrade jag vad den här befattningen skulle dra med sig för konsekvenser. Och det blev verkligen en i hög grad märkelig tid som jag där gick till mötes.

Mariefred hade då en folkmängd på 1300-1400 människor.

Emellertid var stadsläkartjänsten förenad med befattningen som läkare vid landstinget närbelägna sjukstuga och epidemisjukhus samt dessutom med slottsläkarbefattningen vid Gripsholms slott. Den sistnämnda befattningen gav mig 12 famnar ved årligen.

Hela bygden är underbart vacker. Jag reser fortfarande nästan årligen till Mariefred för att återse denna vackra bygd. Och när min hustru och jag i våras firade vårt guldbrylllop for vi dit igen och sammanträffade med våra barn och barnbarn från skilda håll.

Som stads- och sjukstuguläkare hade jag emellertid inte mycken tid att hänge mig åt några romantiska drömmier. Mitt arbete tog mig helt i anspråk.

Det kanske kan vara av intresse för en nutida läkare att höra, hur det förhöll sig med ekonomin för en stadsläkare i en småstad på den tiden.

Som stadsläkare hade jag 800 kr i årslön, vilket så småningom höjdes till 1100 kr. För detta var jag skyldig att ha daglig mottaning samt att vara permanent jourhavande dag och natt året om.

Denna mottagningskyldighet i bostaden befriade jag mig så småningom ifrån, då mitt egentliga arbete var förlagt till sjukstugan.

När jag om sommaren tog mig 2-3 veckors semester, fick jag till vikarien betala c:a 700 á 800 kronor. Återstod alltså c:a 300 kr., varför jag var permanent jourhavande, som sagt, dag och natt året om. Det fanns på den tiden ingen facklig verksamhet inom Läkarförbundet och jag kan gott säga, att det ansågs då inte ”fint” att röra vid den ekonomiska situationen och uppträda med för mycket krav. Min taxa på mottagningen var, när jag kom till Mariefred, 2 kronor på konsultation, vilket senare höjdes till 3 och sedan till 4 kronor, och detta kostade på mig mycket att göra. Hela bygden var bortskämd genom att en företrädare, som var förmögen och fortfarande bodde i staden, blott några år tidigare tagit 50 öre för konsultationen.

Mariefred har emellertid en stor landsbygd. De c:a 1 mil från staden belägna stora bruken Åkers styckebruk och Åkers krutbruk gävo mig mycket att göra, liksom de stora godsena Taxinge-näsby, Stora Sundby samt alla gårdarna i Toresuds socken norr om staden, bl.a. Herresta, Råfsnäs, Hista, Kviksta, Ulriksberg, ja ända till Selaön och Enhörnalandet sträckte sig min praktik. Då jag var ensam läkare i Mariefred, beräknade jag, att jag var läkare för en bygd på c:a 6000 á 7000 människor. Så nog fick jag att göra.

Här några ord om det mottagande jag fick i staden. Det var mycket vänligt, men jag fick snart klart för mig, att det fattades något väsentligt i min utbildning. Jag reste först den 3 á 4

km. långa vägen till Stora Sundby vid Läggesta för att uppvakta ordföranden i direktionen för sjukstugan och epidemisjukhuset, godsägare Wilhelm Kumlin, (f.ö. far till vår nuvarande ambassadör i Paris), en både kroppsligen och andligen reslig man och stor pamp i bygden. Han var inte hemma, men hans fru tog emot. Och när vi utbytt några hälsningsord, var hennes första fråga: ”Spelar doktorn bridge?” Nej, doktorn spelade inte bridge och det var ju tråkigt. – Så reste jag in till staden igen och stegade upp till dess berömde borgmästare ”Mari Mihi”, Gustaf Lindquist, som skrivit en lång rad böcker, bl. a. ”Studentens lyckliga dar”, Han var inte heller hemma. Men hans eleganta och parenta borgmästarinna med ett par blixtrade bruna ögon tog emot mig i sin charmanta salong, där en flygel mellan fönstren vittnade om ett av hennes intressen. Efter några hälsningsord var hennes första fråga : ”Spelar doktorn bridge?” Där stod jag igen., med en snegling åt flygeln svarade jag: ”Nej, men fiol.” Och vi kom verkligen att under 10 år göra mycken musik tillsammans.

Men nu till mitt arbete. Det kom att omfatta praktiskt taget allt vad till läkaryrket hörer: invertes medicin, kirurgi, ör- näs- hals- sjukdomar, epidemiologi, ortopedi, hudsjukdomar, gynekologi och inteminst obstetrik. Hade jag bott i Lappland, hade inte mitt arbete kunnat bli mer allsidigt.

På grund av kriget voro transportresurserna minimala. En ambulans fanns inte att få i hela bygden. Dessa nästan obefintliga transportmöjligheter gjorde mig så isolerad som läkare, fast jag bodde i hjärtat av Sverige, och tvingade mig åta mig många fall, som jag under normala förhållanden skulle sänt till lasarett. Det var dessa abnorma omständigheter i samband med kriget, som i hög grad satte sin prägel på dessa mina tjänsteår i Mariefred och gjorde dem så påfrestande.

Åren 1914 till 1917 åkte jag efter häst, dit jag ej kunde ta mig per cykel och med cykel körde jag ofta ganska långt. Efter häst kunde jag åka ända till Selaön och Enhörnalandet, då ett enda besök kunde ta många, äna till 5-6 timmar eller mer, ofta nattetid.

1917 skaffade jag en motorcykel, bil fanns ej att få till rimligt pris. Men fabrikatet var ömtåligt och opålitligt. Jag använde den ett par dagar i veckan; resten stod den på reparation. Och det var f.ö. inte få gånger jag stod på landsvägen och hade svårt ta mig fram. Följande år kom jag över en ”Harley Davidson” och den gick bra. Det var ett nöje att flyga fram på vägarna med den. Men jag var ute för äventyr också, som ju är ofrånkomligt, då det gäller motorcykel. En gång troligen i mars månad 1918 eller 1919, då vägarna var hala, blev jag kallad till en gård på Selaön; en flicka hade ont i magen. Jag tog min motorcykel, som då hade sidvagn, och for norrut genom Toresund. Då jag närmade mig färjan vid Stallarholmen och hade c:a 50 meter kvar till bommen, som stängde av vägen vid färjestället, slog jag på bromsen, men den gjorde ingen verkan. Motorcykeln åkte kana på isgatan fram till bommen, som träffade mig i bröstet, så att jag föll baklänges och slog huvudet i marken och svimmade av. Motorcykeln fortsatte, men tack vare sidvagnen beskrev den en båge och hängde upp sig på ena bomstolpen.

Så småningom kvicknade jag vid och kunde fortsätta över färjan fram till målet för min resa. Vad som hände där blev inte mindre sensationellt än färden varit. Jag undersökte den c:a 18-19- åriga flickan och sade sedan till föräldrarna, att det var tid att kalla på barnmorskan, ty

värkarna hade redan börjat. Om åskan slagit ner, kunde inte överraskningen blivit större, märkeligt nog synbarligen även för flickan själv.

Eftersom jag är inne på obstetrike, kan jag fortsätta med ett par fall till.

En kväll blev jag kallad till ett förlossningsfall på Ramsön i Mälaren. Efter häst med släde blev jag körd till Mälarens strand vid Kalkudden. Men där gällde det att komma över till ön på den svaga isen, som varken bar eller brast. En extra man hade beställts dit med en lätt båt, som vi sköt framför oss, hållande oss fast i båtrelingen. Det gällde att hoppa i, om isen brast. Men den höll på både fram- och återfärden.

En gång fick jag ta hand om en pannbjudning, som tvingade mig att göra perforation; fostret var dött. – Men det svåraste fallet fick jag en dag då jag blivit bjuden på smokingmiddag hos borgmästaren Mari Mihi.

Vi hade endast hunnit till soppan, då ringde det i telefon. Jag blev utkallad till ett förlossningsfall i en stuga vi Läggesta, några kilometer från Mariefred. Jag skyndade hem, bytte kostym, tog med förlossningsväskan, som alltid stod färdigpackad, och for ut i mörkret. Då jag kom fram, blev jag visad in i en liten stuga med lågt till taket och där belysningen utgjordes av en osande fotogenlampa i taket. Jag såg genast, då jag gick fram till kvinnan, en framfallen arm, ett försummat tvärläge alltså. Uterus företedde kontraktionsringar och den framfallna armen satt betydligt fast. En vändning var otänkbar. Jag övertygade mig upprepade gånger om att inga fosterljud hördes. Enda utsikten att rädda kvinnans liv var alltså decapitation, vilket jag naturligtvis läst om, men ej sett utföras.

Decapitationshaken hade jag med. Jag lät den över 70- åriga barnmorskan ge några droppar kloroform för att få så god avspänning som möjligt. När jag skulle börja ingreppet, damp kvinnans make, som stod brevid mig och höll i hustruns ena ben, i golvet. En grannkvinna fick tillkallas att hjälpa till. Och så utförde jag ingreppet, vilket gick bra. Kvinnan klarade sig. – Den dagen var jag glad att jag skaffat mig litet extra utbildning i obstetrik, just med tanke på att bli lantortsläkare, vilket också framgick av mitt licentistbetyg i detta ämne. Jag kunde ”Moje Sallins s.k. katekes ganska bra”. Den gav klara riktlinjer för hur man skulle handla i olika situationer.

Jag måste erkänna, att den kirurgiska verksamheten tyngde mig hårt, särskilt de första åren, innan jag blivit något så när varm i kläderna och fått någon övning. Segelberg i Alingsås, som jag arbetat hos, var en skicklig och samvetsgrann kirurg med en fin teknik och en fin aseptik. Men han lämnade sällan något kirurgfall ifrån sig, varför jag inte kunde skaffa mig någon teknisk färdighet hos honom, men däremot fick

hur operationerna skulle utföras på ett föredömligt sätt. Utrustningen på sjukstugan var ju inte de första åren på högsta nivå. Endast

sjuksköterska hade jag, resten biträden, en som gav narkos och en andra, som serverade Paquelin o.d. vid appendicitoperationerna. Det var huvudsakligen bräck och appendiciter i fråga om bukoperationer, som jag opererade. Magsår, gallor remitterade jag till Eskilstuna, Södertälje eller Stockholm, då detta var möjligt och då fallen medgav uppskov. Men då och då

kom fall, som för mina förhållanden var svåra och som krävde omedelbart ingrepp. Då kände jag tyngden av min uppgift. Jag skall berätta om några fall. – En gång under den fruktansvärda hösten 1918, då ”spanska sjukan” härjade – det året dog 18 000 människor, mest ungdomar, i Sverige i denna farsot, de flesta i oktober- november- blev jag utkallad till Ulriksbergs gård i Toresund. Av gårdens c:a 50 människor lågo omkring 45 i sängen och jag fick göra rond bland de sjuka och se till dem, som vore mest illa där. Jag hade rest ut på eftermiddagen efter slutat arbete på sjukstugan och rondan på Ulriksberg tog flera timmar. Jag kom hem framemot 10-11- tiden på kvällen. Där mötte mig budet, att det låg ett nykommet bukfall på sjukstugan. Fast betydligt trött efter dagens släp, cyklade jag dit upp. Det var ett brutet magsår. Ambulans fanns inte, som jag redan nämt. Nästa tåg gick vid 6- tiden på morgonen; det var för stor risk med så långt dröjsmål. Jag måste operera, fast min narkotisör, en elev på sjukstugan, låg i lunginflammation. Jag fick ta in ett köksbiträde och visa henne hur narkosen tillgick, och så satte jag igång med min sjuksköterska som enda hjälp. Här blev det inte fråga om någon resektion, utan endast om att söka rädda patientens liv genom att sy ihop såret och det lyckades också. Men för mig var det efter en mödosam arbetsdag en verklig pers.

Ytterligare 2 fall ha inristat sig i mitt minne. Min närmaste läkargranne, dr. de Mare i Strängnäs, ringde till mig en sommardag. Han hade fått in en 4- 5- årig pojk med kronisk otit i högra örat. de Mare skulle följande dag börja sin semester och ville därför inte operera, varför han bad mig ta gossen. Då jag undersökte honom, fann jag en glänsande hinna, tydligen ett cholesteatom. Det borde jag kunna skala ut. Jag lade ett snitt bakom ytterörat, mejslade upp och skalade ut den inflammatoriska svulsten och jag trodde att jag därmed klarat upp processen. Men det visade sig inom ett par dagar, att pojken inte blev symtomfri. Han hade feber, hade värk och var slö. Då började jag förstå, att fallet var komplicerat, troligen med en hjärnabscess i temporalloben. I sådana där svåra situationer tog jag alltid fram Lejars ”chirurgie d ’urgence” som jag hade i tysk översättning, ”Dringliche Operationen”, som var mig till utomordentlig hjälp. Jag fann där ett fall beskrivet, som fullkomligt stämde med mitt. Jag gick noga igenom hans tekniska råd och följde sedan vid ingreppet noga hans föreskrifter, skar upp och vek ner en lambå över örat och trepanerade. Därefter satte jag en lång sprutspets på en spruta och stack den djupt in i temporalloben, så att jag sökte komma ner till en punkt, som motsvarade cholesteatomets läge. Och när jag drog ut kolven, fick jag sprutn full med var. Sedan lade jag in ett gummirör i samma kanal, bäddade väl ikring mot meningerna och lät pojken några dygn ligga på högra örat. Efter omkring 5 á 6 veckor gick pojken hem läkt.

Jag reste en tid senare upp till Sabbatsberg för att höra om prognosen på sådana fall, Dödligheten ansågs då – det var före penicillin och sulfa – ligga på c:a 80 procent. Och på de icke opererade var det givetvis 100 % dödlighet. Jag var glad och tacksam över utgången.

Ännu ett sista operationsfall måste jag beskriva. En vacker dag tidigt på morgonen kom en barnmorska från Toresund in till sjukstugan med ett under natten fött barn. ”Det kom inget barnbeck” sade hon. Barnet var utan analöppning. Atresia ani et recti. Det hade jag aldrig sett. Som vanligt tog jag min tillflykt till Lejar. Där fanns åter vad jag sökte, en utförlig och klar beskrivning på ett dyligt fall. Jag gav ungen några droppar cloroform, medan jag gick igenom huden. Såg då var den kopparröda ringmuskeln stack av mot den köttröda omgivningen. Gick

vidare in med så mycken trubbig dissektion som möjligt och dräffade där, på c:a 4-5 cm:s djup den blint slutande ändtarmen. Denna frigjordes så mycket som möjligt, drogs ned och syddes in vid ringmuskeln. Jag hade nöjet palpera pojken per rectum, då han var c:a 4 – 5 år. Ringmuskeln slöt väl och han hade god kontinens.

Emellertid var jag tacksam att 1924 få sluta att operera. Man hinner inte skaffa sig någon teknik på ett så litet klientel, som vårdas på en sjukstuga med 16, senare 20 sängar. Det kan vara berättigat som en nödfallsutväg under svåra transportförhållanden, som fallet var under första världskriget. Jag har sett i tidningarna, att det nu är frågan om att lägga ner sjukstugan i Mariefred och det förstår jag väl.

Sjukstugan blev under min tid rätt väl utrustad. Jag fick anslag att skaffa Risslers moderna operationsbord samt en Röntgenutrustning för benskador. Men personalen var för knapp och framför allt : läkaren är vid en sjukstuga alltför splittrad i sitt arbete. Man hade för mycket skyldigheter åt alla håll. Det är inte lämpligt att gå kroppsligen uttröttad till en operation.

Jag har en del episoder att berätta från mina 10 år i Mariefred. En gång blev jag påringd och ombedd resa ut till en godsägare i Toresund. Han hade en urinvägsinfektion, som blev mycket envis med långvarig feber. Det fanns ju inte då vare sig penicillin eller sulfa. Till sist sände jag in ett urinprov till Statens bakteriologiska laboratorium med anhållan att ett autovaccin skulle göras mot hans infektion. Jag behandlade honom med vaccinet, vilket jag själv betalt 50 kronor till S.B.L. Jag besökte honom väl minst en 10-12 gånger den 1 mil långa vägen med egen bil. Då jag sista gången besökte honom, var han feberfri och kry. Och då han tackade mig, sa han: ” Jag vill att min doktor skall ha en gås ” och så gav han mig en sådan i present. Men det blev hela arvodet. Han gjorde konkurs några dagar senare och jag fick ej ett öre för allt mitt arbete och alla mina utlägg.

Här ett exempel på vad man som läkare kunde bli ombedd att stå till tjänst med. En kvinna i Mariefred remitterades av mig till Serafimerlasarettet för någon sjukdom, som jag ej kunde åtaga mig att behandla. Hennes man fick några dagar senare per telefon höra, att hennes tillstånd var kritiskt och att han borde resa upp till Stockholm. Någon bil fanns ej att få, sista tåget hade gått. I bygden fanns som fortskaffningsmedel endast 2 motorcyklar, tillhörande läkaren och veterinären. I sin nöd ringde mannen till mig och frågade, om jag ville skjutsa honom den 3 millånga vägen till Södertälje på min motorcykel. Det kunde jag ju inte neka honom. Och så satte han sig bakom mig på motorcykeln och det bar iväg till Södertälje, där tog han tåget.

På den tiden hade människor inte lärt sig som nu att respektera söndagar och helger. På julafton kom det regelbundet varje år en man från den närbelägna Kungsladugården för att bli spolad i öronen, så att han skulle höra bättre i julottan. En juldag var jag bjuden på middag i en familj på Åkers krutbruk. På eftermiddagen ringde man från en skräddarfamilj, bosatt vid de s. k. ”Helvetes portar”, halvvägs till Mariefred. Där hade varit slagsmål i samband med sprit och en man hade fått ett stort gapande sår på hjässan. För en gångs skull hade jag rest ifrån sjukväskan. Men skräddaren hade naturligtvis både nål och tråd, och en plattång gick väl att uppbringa. Dessa grejor kokte jag i en kastrull på spisen och så gick jag till verket. Någon bedövning behövdes inte, det hade spriten gjort överflödigt. Såret läktes per primam.

Det var en stor lättnad för mig, då jag år 1920 fick övergå från motorcykel till bil. På motorcykel blir man som bekant ofta både genomblåst, våt och kall och det förskaffade mig ischiasbesvär, som försvann när jag övergick till bil. Jag skaffade år 1920 en Overland 4, en ganska secunda bil för 8000 kronor, en då stor suma, varvid allt jag skrapat ihop under 6 års praktik till sista slanten rök bort.

Jag fick i Mariefred rätt snart erfara, att man hade krav på doktorn även i andra avseenden än som läkare. Då kriget bröt ut i augusti 1914 – jag hade då varit på platsen en mån – började Röda korset på platsen som annorstädes att arbeta febrilt. Man skulle skaffa pengar till dess arbete och så beslöts, att man skulle hålla en fest med hög inträdesavgift i Rikssalen på Gripholms slott.

Ståthållaren hade lämnat sitt tillstånd till ett sådant unikt evenemang. Man hade hört, att jag i Uppsala varit O.D- och så blev jag ombedd sjunga. Helt lättsinnigt svarade jag ja för den goda sakens skull, utan att ha hört om programmet i övrigt. Den stora dagen kom och jag fick höra, att operasångarna Åke Wallgren och Matilda Ljungstedt skulle medverka. Vad skulle jag göra? Programmet var redan tryckt och jag kunde ju inte backa ut. Det gällde att ta mod till sig och göra sitt bästa. Jag hade första numret och skulle sjunga: ”Junker Nils sjunger till luta”, som låg rätt bra för min röst. Min hustru satt halvvägs ner i salen. Framför henne satt två gamla tanter. Då jag slutat sjunga, hörde min hustru den ena säga till den andra: Det där var ju Åke Wallgren?” ”Ja, dä` va dä`”, sa den andra. Det är min största musikaliska triumf.

Efter festen på Rikssalen blevo Matilda Ljungstedt, Åke Wallgren, min hustru och jag bjudna på middag till överhovstallmästaren greve Gustaf Fersen Gyldenstolpe, till vilken Kung Gustaf upplåtit ståthållarvåningen på Gripholms slott. Värden förde Matilda Ljungstedt till bordet på sin högra sida och min hustru på sin vänstra. Då min hustru framför sig på bordet såg de vackra monogrammen på glaset, sade hon vid något tillfälle under middagen halvt skämtsamt till värden: ” Greven har kungens namnskiffer?” Då svarade Gyldenstolpe: ” Nä, kungen har mitt.”. När man såg den gamla ädlingen, vid denna tid 75 år, göra sina promenader från slottet till Hjorthagen, kunde man inte underlåta reflexionen, att han var en verklig prydnad för slottet.

Jag hörde någon berätta, att då han under Gyldenstolpes tjänstetid sett honom, f.d. generalmajoren, f.d. översten och sekundchefen för Livregementets dragoner i ljusblå paraduniform i spetsen för sina dragoner, hade han aldrig sett något ståtligare vid en militär paradering.

Om jularna blev jag år efter år ombedd sjunga i Mariefreds kyrka i julottan. det blev omväxlande Viktor Rydbergs – Alice Tegners ”Gläns över sjö och strand” och Adams julsång ”O helga natt” .

Som kuriositet kan jag nämna, att en julmorgon, när jag stod och sjöng i Mariefreds kyrka, stod samtidigt mina tre bröder och sjöng i ottan i andra kyrkor i landet: min äldsta bror, som var präst, i Clars kyrka i Stockholm, min äldre bror, stadsläkare i Alingsås, i stadskyrkan där och min yngste bror i Hofors kyrka i Gästrikland.

